

Les rendes reials al regne de València. El memorial de 1426*

The real estate in the kingdom of Valencia. The inventory of 1426

Per Héctor García López

Universitat d'Alacant

RESUM:

L'article analitza el memorial de rendes del patrimoni reial al regne de València i el presenta com a exemple de la situació fiscal a la darrería del primer quart del segle XV. Exposaré els elements bàsics de la hisenda valenciana; Batllia General, batllies locals, Tresoreria General i mestre racional. A continuació, presentaré les línies d'investigació i els autors més rellevants que han treballat aquesta temàtica i quines són les seues aportacions més importants. Faré una anàlisi detallada de les rendes i la gestió de la fiscalitat a les ciutats i viles més significatives del regne. Finalment, introduiré aquest inventari com a mecanisme de professionalització fiscal, recuperació del patrimoni reial i creació d'un nou Estat modern per part de la dinastia Trastàmara.

PARAULES CLAU:

Fiscalitat, baixa edat mitjana, Batllia General, patrimoni reial, inventaris, professionalització fiscal, Estat modern, dinastia Trastàmara.

ABSTRACT:

This article analyses an inventory about taxes from real estate in the kingdom of Valencia. It is an example for the incomes estate at the ending of the first fourth of the fifteenth century. There is an introduction of the tax system elements; such as: General bailiwick, local bailiwicks, General treasury and master of taxes. A presentation about researches and the most important authors who has focused in that topic. A complete analysis about taxes and fiscal models is explained for the most significant cities and villages. Finally, it is understood that this kind of catalogues it is a sign of the professionalization of the estate in the construction of the modern estate in the policy of the Trastamara dynasty.

KEY WORDS:

Taxation, Middle Ages, General bailiwick, real estate, inventories, fiscal professionalization, modern state, Trastamara dynasty.

Data de recepció: juny 2016. Versió definitiva: novembre 2016.

* Aquest treball ha estat realitzat amb el suport d'una beca FPI predoctoral, atorgada per la Generalitat Valenciana i amb referència BFPI/2008/139. Els estudis es relacionen amb un projecte de tesi sobre la Batllia General de València.

1. Introducció i presentació

El poder d'un monarca a l'edat mitjana podia mesurar-se per l'extensió dels seus territoris, la població que hi vivia, l'efectivitat dels seus exèrcits i, per descomptat, pel seu patrimoni. El reial patrimoni era un conjunt de terres, drets, impostos, prerrogatives, etc., que el sobirà posseïa i amb què podia dur a terme els projectes que tingués pendents. El treball que presento consisteix en l'anàlisi i la interpretació d'un memorial de reial patrimoni del regne de València de 1426. Un document d'aquestes característiques disposa d'una gran quantitat d'informació de caràcter fiscal, econòmic, demogràfic, toponímic, etc., que, finalment, adquireix un gran valor. La naturalesa del document no aprofundeix gaire en tots els aspectes que tracta; en realitat la seua importància consisteix a ser una espècie d'imatge nítida, com si parlarem d'una fotografia instantània del patrimoni reial a la darrerria del primer quart del segle XV.

Abans d'examinar l'esmentat memorial considero necessari fer uns aclariments breus sobre l'oficial encarregat del reial patrimoni, el batlle general (en aquest cas, de València), així com oferir un context històric al document.

2. La hisenda valenciana, la figura del batlle general i el context històric

Amb la conquesta de la ciutat de València per part de Jaume I començava la creació d'un regne, el de València, que, per pròpia voluntat del monarca, seria propietat del rei. Aquest tractaria d'allunyar, tant com li fora possible, les grans ingerències jurisdiccionals que la noblesa i l'església disposaven a Catalunya i Aragó. Un dels seus pilars bàsics fou l'oficial anomenat *batlle general*,¹ que s'ocupava, generalment, de la cura del patrimoni reial.²

Les competències d'aquest càrrec eren molt variades, però la seua funció bàsica era la gestió i la custòdia del reial patrimoni. El batlle general, com a funcionari, forma part d'un sistema fiscal extens. En primer lloc, el regne de València tenia una extensió considerable i, per suposat, el batlle general no podia fer front a totes les seues tasques a tot arreu. Per aquest motiu, el territori que depenia de la Corona es dividia en diferents batllies locals. Cadascuna d'aquestes batllies funcionava com una cèl·lula bàsica de recaptació dels drets reials i de transmissió de l'autoritat

1. L. PILES ROS, *Estudio documental sobre el Bayle general de Valencia, su autoridad y jurisdicción*, València, Institución Alfonso el Magnánimo, 1970; J. CORREA BALLESTER, «Dos figuras del Real Patrimonio en Valencia: Baile General y Mestre Racional», dins *Dels Furs a l'Estatut. Actes del I Congrés d'Administració Valenciana: de la història a la modernitat*, València, Generalitat Valenciana, 1992, 179-188; E. GUINOT, «La Batllia General de València: gestors i beneficiaris», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 577-601.

2. A. FURIÓ, *Història del País Valencià*, València, Alfons el Magnànim, 1995, 19-103. En aquesta obra, l'autor fa una aproximació a l'origen i l'evolució de la història del regne de València a l'edat mitjana. La seua consulta serà una aportació a la comprensió de la creació dels pilars fonamentals del nou regne.

del batlle general. Aquests districtes fiscals atresoraven els ingressos i n'invertien una part en la batllia local; la resta l'enviaven físicament a València.³

Sota la figura d'aquest batlle trobem un altre funcionari de gran rellevància: el tesorero general.⁴ Aquest oficial disposava d'una caixa central on dipositava els diners entregats pel batlle, qui, al seu torn, els havia rebuts de la resta dels batlles locals.

I juntament amb la figura del batlle hi ha una altra de gran importància en el sistema de la hisenda del regne valencià: el mestre racional. La funció essencial d'aquest funcionari consistia a revisar, examinar, definir i custodiar els comptes de tots els individus que administraren béns que formaven part del fisc reial.⁵ Així, doncs, tant el tesorero com el batlle general eren sotmesos a l'examen del mestre racional.⁶

3. Línies d'investigació i bibliografia

Quan investiguem una institució política és necessari que l'entenguem com un organisme viu que creix i evoluciona d'acord amb la societat i l'economia de la seua època. El quatre-cents forma part d'un període de transició vers els temps moderns en el qual es fa palesa la voluntat dels monarques de perfeccionar els estats introduint-los en el model dels anomenats *estats moderns*. En aquest procés estatal, l'evolució i el perfeccionament dels sistemes fiscals té una importància cabdal, ja que l'emergència d'un Estat modern suposa de forma inherent l'elaboració d'un organigrama fiscal complex i eficient.

En aquest aspecte, les obres de Miguel Ángel Ladero Quesada sobre el perfeccionament de la fiscalitat castellana, de José Ángel Sesma Muñoz entorn de l'àmbit aragonès o les elaborades per la Universitat de València, d'entre les quals destaco les d'Antoni Furió, són rellevants i necessàries per a comprendre aquesta evolució.⁷

3. A. J. MIRA JÓDAR, «Burocràcia financera i gestors fiscals. Les batllies reials d'Ontinyent i Bocairent a les darreries de l'edat mitjana», *Alba. Revista d'Estudis Comarcals* 9, 1994, 127-136.

4. C. LÓPEZ RODRÍGUEZ, «La Tesorería General de Alfonso V el Magnánimo y la Bailía General del Reino de Valencia», *Hispania. Revista Española de Historia* LIV/2, 1994, 421-446.

5. C. LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Patrimonio regio y orígenes del Maestro Racional del reino de Valencia*, València, Generalitat Valenciana, 1998.

6. E. CRUSELLES GÓMEZ, *El Maestro Racional*, València, Alfons el Magnànim, 1989, 15-45; W. KÜCHLER, *Les finances de la Corona d'Aragó al segle XV (regnats d'Alfons V i Joan II)*, València, Alfons el Magnànim, 1997, 25-29.

7. M. A. LADERO QUESADA, *La Hacienda real castellana entre 1480 y 1492*, Valladolid, Universidad de Valladolid. Departamento de Historia Medieval, 1967; M. A. LADERO QUESADA, *Fiscalidad y poder real en Castilla (1252-1369)*, Madrid, Universidad Complutense, 1993; M. A. LADERO QUESADA, «Los primeros pasos de la alcabala castellana, de Alfonso X a Pedro I», *Anuario de Estudios Medievales* 22, 1992, 785-802; M. A. LADERO QUESADA, «El ejercicio del poder real en la Corona de Aragón. Instituciones e instrumentos de gobierno (siglos XIV y XV)», *En la España medieval* 17, 1994, 31-94; J. Á. SESMA MUÑOZ (coord.), *La Corona de Aragón en el centro de su historia. 1208-1458. La monarquía aragonesa y los reinos de la Corona*, Saragossa, Grupo CEMA. Universidad de Zaragoza, 2010; A. FURIÓ (coord.), «La génesis de la fiscalitat municipal (segles XII-XIV)», *Revista d'Història Medieval* 7, 1996.

Un dels autors fonamentals que analitzaren la professionalització de la hisenda de forma relativa al naixement de l'Estat modern va ser el professor Ladero Quesada.⁸ A partir d'aquests treballs, començaren a sorgir publicacions i grups que treballaren aquesta temàtica propera a la investigació de la fiscalitat, en les seues diverses modalitats (reial, senyorial i municipal), que defenien la relació entre el desenvolupament de l'Estat i la professionalització de la fiscalitat.

En aquest article, faré una aproximació a la bibliografia sobre aquesta temàtica. Com que és molt extensa, i atès l'objecte de la nostra investigació, em centraré més en l'àmbit català, aragonès, mallorquí i, sobretot, valencià. No obstant això, també hi ha grups i autors rellevants en els àmbits castellà, navarrès i basc, per citar-ne alguns exemples.

Al llarg dels anys noranta del segle XX, i fins a l'actualitat, començaren a sorgir grups i autors que s'endinsaren en l'estudi de la fiscalitat dels segles XIII, XIV i XV. Un dels iniciadors d'aquesta línia fou Antoni Furió, qui amb la seua tesi doctoral, inèdita, va investigar les batllies locals d'Alzira i d'altres localitats de la comarca, i qüestions relatives a demografia, societat i fiscalitat.⁹ A partir d'aquest primer punt, un dels autors que més ha treballat la temàtica ha estat Antonio J. Mira, qui ha tractat la importància de les batllies locals valencianes,¹⁰ la cessió de la gestió fiscal per part del rei als municipis¹¹ i els pilars bàsics en els quals se sustenta la fiscalitat valenciana.¹² Pau Viciano s'introdueix en l'estudi de les terres castel·lonenques i explica com funcionava el sistema fiscal en aquests llocs, i a partir d'aquest paradigma, estableix exemples del funcionament de la fiscalitat que es podia produir en diversos municipis.¹³ Aquest mateix autor ha investigat el rellevant paper de les oligarquies urbanes en la gestió dels impostos.¹⁴ Per la seua banda, l'esmen-

8. LADERO QUESADA, *La Hacienda real castellana...*

9. A. FURIÓ, *El camperolat valencià en l'Edat mitjana. Demografia i economia rural en la Ribera del Xúquer (segles XIII-XVI)*, València, Universitat de València, 1986.

10. A. J. MIRA JÓDAR, *Entre la renta y el impuesto. Fiscalidad, finanzas y rendimiento económico en las villas del sur valenciano (siglos XIV-XVI)*, València, PUV, 2005.

11. A. J. MIRA JÓDAR, «Administrar los drets al senyor rey pertanyents. La gestión de la fiscalidad real en el País Valenciano en la Baja Edad Media», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 527-553.

12. A. J. MIRA JÓDAR, «La financiación de las empresas mediterráneas de Alfonso el Magnánimo. Bailía General, subsidios de Cortes y crédito institucional en Valencia, (1419-1455)», *Anuario de Estudios Medievales* 33/2, 2003, 695-725.

13. P. VICIANO NAVARRO, «Ingrés i despesa d'una vila valenciana del Quatrecent. Les finances municipals de Castelló de la Plana (1426-1427)», *Boletín de la Sociedad de Cultura Castellonense* LXVI, 1990, 635-664; P. VICIANO NAVARRO, «Fiscalitat local i deute públic al País Valencià. L'administració de la vila de Borriana a mitjan segle XV», *Anuario de Estudios Medievales* 22, 1992, 513-533; P. VICIANO NAVARRO, «La burocràcia fiscal de la corona en el marc local valencià: els batlles de Castelló de la Plana (1366-1500)», dins *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, t. I, vol. 4, *El poder real en la Corona de Aragón*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1996, 309-318; P. VICIANO NAVARRO, *Els cofres del rei. Rendes i gestors de la batllia de Castelló (1366-1500)*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2000.

14. P. VICIANO NAVARRO, «Entre la coerció i el mercat: els inversors en la gestió de la fiscalitat reial i municipal al País Valencià», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 603-622.

tat autor Antoni Furió ha elaborat diferents estudis sobre les diferents fiscalitats existents al País Valencià i la seua evolució al llarg de la baixa edat mitjana.¹⁵ D'altra banda, Juan V. García Marsilla ha fet importants aportacions sobre la fiscalitat de la ciutat de València¹⁶ i ha estudiat el deute públic i l'evolució¹⁷ de la fiscalitat municipal en l'àmbit valencià.

Considero que també són destacables altres treballs sobre les batllies locals, com ara els de la professora Cabanes,¹⁸ per al nord del regne valencià, l'aportació del professor Guinot per a la batllia de Corbera¹⁹ i l'estudi dels llibres de comptes de la batllia de Morvedre d'Aureli Silvestre a Sagunt.²⁰ Altres aportacions destacables són les elaborades per M. Rosa Muñoz Pomer, qui va mostrar una part concreta de la fiscalitat: els subsidis que concedien les Corts als reis.²¹ Rafael Narbona ha estudiat les finances municipals de la capital del regne valencià, la seua gestió i la importància de la municipalitat.²² Els canvis introduïts en la hisenda durant el segle XV per la dinastia Trastàmara ens els relata Francisco Valero Olmos.²³ Per la seua banda, José A. del Pozo Chacón tracta una interessant temàtica a què aquests autors també fan referència: la incidència de la crisi del segle XIV; no obstant això, del Pozo ho fa mitjançant la localitat de Vila-real.²⁴

Per la seua part, Jaume Riera i Remedios Ferrero exposen investigacions sobre l'esfera del crèdit, el deute públic, etc., i indiquen quins són els sectors socials que es beneficien d'aquest negoci.²⁵ Per finalitzar aquest breu repàs bibliogràfic,

15. A. FURIÓ, «Estructures fiscals, pressió impositiva i reproducció econòmica al País Valencià en la Baixa Edat Mitjana», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 495-525.

16. J. V. GARCÍA MARSILLA, «La génesis de la fiscalidad municipal en la ciudad de Valencia», *Revista d'Història Medieval* 7, 1996, 149-170.

17. J. V. GARCÍA MARSILLA, «Crédito y banca en el Mediterráneo medieval: la quiebra del cambista valenciano Francesc de Pals», *Anuario de Estudios Medievales* 25/1, 1995, 127-150.

18. M. D. CABANES PECOURT, «Desarrollo económico de las bailías de Alpuente y Castielfabib a fines del siglo XV (1486-1499)», *Cuadernos de Historia. Anexos de la Revista Hispania* 5, 1975, 215-240.

19. E. GUINOT, «La gestió dels llocs de reialenc: les rendes de la batllia de Corbera (1432-1465)», dins *Economia agrària i història local*, València, Alfons el Magnànim, 1981, 291-306.

20. A. SILVESTRE ROMERO (ed.), *Els llibres de comptes de la batllia de Morvedre a la fi del segle XIV*, València, PUV, 2004.

21. M. R. MUÑOZ POMER, «Bases municipales de un impuesto general: Las Cortes de Valencia de 1329», *Saitabi* XXXIII, 1984, 85-95; M. R. MUÑOZ POMER, «La oferta de las Cortes de Valencia de 1358», *Saitabi* XXXVI, 1986, 155-166.

22. R. NARBONA VIZCAÍNO, «Finanzas municipales y patriciado urbano. Valencia a finales del Trescientos», *Anuario de Estudios Medievales* 22, 1992, 485-512.

23. F. VALERO OLMOS, «Reorganización administrativa y evolución económica de la hacienda municipal de Valencia en el tránsito al mundo moderno (1412-1515)», dins *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, t. I, vol. 4, *El poder real en la Corona de Aragón*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1996, 295-305.

24. J. A. DEL POZO CHACÓN, «Guerra, fiscalidad y poder local en Vila-real (1362-1375)», dins *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, t. I, vol. 4, *El poder real en la Corona de Aragón*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1996, 221-232.

25. J. RIERA I SANS, «Jafudà Alatzar, jueu de València (segle XIV)», *Revista d'Història Medieval* 4, 1993, 65-100; R. FERRERO MICÓ, «Los beneficiarios del municipio: arrendatarios y censuistas

he de citar Josep Torró per la seua aportació a l'estudi d'un impost en particular: la peita.²⁶ Aquests autors formen part del grup d'investigació més representatiu que ha treballat la hisenda baixmedieval valenciana, de la qual l'obra dels ja coneguts Antonio J. Mira i Pau Viciano pot resultar reveladora.²⁷

A Catalunya hi ha un nombrós grup d'investigadors ocupats en l'estudi i l'evolució de la hisenda catalana. Manuel Sánchez Martínez s'ha ocupat de mostrar el desenvolupament del sistema fiscal en aquest espai,²⁸ dels orígens del sistema financer²⁹ de les peticions monetàries per part de la monarquia a les Corts a causa de la crisi del segle XIV.³⁰ Pere Orti i Gost, amb els seus treballs, també ens parla de l'evolució de la hisenda catalana, que separa en una sèrie de fases,³¹ i fins i tot va publicar un treball en què exposa que el preu del forment pot ser un bon indicador dels temps de crisi o d'abundància.³² Per la seua banda, Max Turull ha publicat articles en què tracta la relació fiscal que hi ha entre el sobirà i els municipis.³³ L'aportació de Jordi Morelló Baget ha contribuït a aclarir el funcionament del sistema fiscal en alguns municipis catalans, concretament els tarragonins.³⁴ Gràcies a aquestes aportacions hem pogut conèixer fonts fiscals catalanes de la baixa edat mitjana. En aquesta línia se situa la investigació de Pere Verdés, qui mostra els impostos municipals de Cervera en el segle XIV,³⁵ una part dels quals, segons

de la ciudad de Valencia», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 643-674.

26. J. TORRÓ, «Colonització i renda feudal. L'origen de la peita al regne de València», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 467-494.

27. J. A. MIRA i P. VICIANO, «Las bases fiscales de un estado bajomedieval: el reino de Valencia en el siglo XV», dins *La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso II el Magnanimo: i modelli politico-istituzionali, la circolazione degli uomini, delle idee, delle merci, gli influssi sulla società e sul costume*, Nàpols, Paparo, 2001, vol. 1, 515-534.

28. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La fiscalidad real en Cataluña (siglo XIV)», *Anuario de Estudios Medievales* 22, 1992, 341-376.

29. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i P. ORTI GOST, «La Corona en la génesis del sistema municipal en Catalunya (1300-1360)», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 233-278.

30. M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «"Corts", "parlaments" y fiscalidad en Cataluña: las "profertes" para las guerras mediterráneas (1350-1356)», dins *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, t. I, vol. 4, *El poder real en la Corona de Aragón*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1996, 253-272.

31. P. ORTI GOST, M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ i M. TURULL RUBINAT, «La génesis de la fiscalidad municipal en Cataluña», *Revista d'Història Medieval* 7, 1996, 115-134.

32. P. ORTI GOST, «El forment a la Barcelona baixmedieval: preus, mesures i fiscalitat (1283-1345)», *Anuario de Estudios Medievales* 22, 1992, 377-423.

33. M. TURULL RUBINAT, «Acerca de las imbricaciones entre fiscalidad real y fiscalidad municipal en Cataluña durante la Baja Edad Media», dins *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, t. I, vol. 4, *El poder real en la Corona de Aragón*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1996, 273-291.

34. J. MORELLÓ BAGET, «El sistema fiscal dels municipis catalans: l'exemple del Camp de Tarragona», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 279-305.

35. P. VERDÉS PIJUAN, «Les imposicions a Cervera durant la segona meitat del s. XIV», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 383-422.

indica, estaven motivats per la crítica situació d'aquella centúria. Per finalitzar, citaré l'obra de Flocel Sabaté, qui parla del creixement de la pressió fiscal sobre els municipis a causa de la crisi de mitjans del segle XIV.³⁶ Sabaté assenjala que l'exercici de la fiscalitat municipal provocava el benefici de certs sectors socials, cosa que va motivar enfrontaments a l'interior de l'oligarquia urbana.

Per a l'àmbit de les Balears, trobo un nou grup d'especialistes ocupats en l'estudi i interpretació de les fonts fiscals, un d'aquests especialistes és Pau Cateura, qui ha treballat la hisenda de Mallorca posant l'atenció en el segle XIV.³⁷ Els esdeveniments ocorreguts en aquest segle van produir canvis importants en la fiscalitat mallorquina. Cateura assenjala que el resultat final d'aquest procés fou l'estreta dependència de Mallorca amb Barcelona. En un estudi més recent aquest autor indica quina va ser la situació de la fiscalitat mallorquina al llarg del segle XV, atenent sobretot les conseqüències del crèdit.³⁸ Altres autors que han investigat sobre aquesta temàtica són els següents: Ricard Soto i Company, Ricard Urgell i Hernández i Josep López Bonet. Ricard Soto va publicar un article en el qual explicava com es van posar a la venda una sèrie de drets reials per la necessitat del monarca durant el segle XIII.³⁹ Ricard Urgell es va centrar en el deute públic a Mallorca durant el segle XV.⁴⁰ Per la seua banda, López Bonet va abordar el desenvolupament fiscal mallorquí a la darrerria del tres-cents i, com ja indicava Cateura, destaca els impostos que gravaven el consum.⁴¹ Aquestes impositcions van augmentar progressivament; tant és així que l'autor considera que van ser un factor d'influència en l'esclat dels avalots de 1391. Finalment, destaco M. Àngel Casanovas Camps, qui va investigar sobre el reial patrimoni a Menorca, quins elements el conformaven i quins van ser les principals despeses que atenia.⁴²

En aquest punt, passo a considerar la situació historiogràfica a l'Aragó. És destacable la publicació de M. Isabel Falcón Pérez sobre l'origen de la fiscalitat ara-

36. F. SABATÉ I CURULL, «L'augment de l'exigència fiscal en els municipis catalans al segle XIV: elements de pressió i resposta», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 423-465.

37. P. CATEURA BENNÀSSER, «Fiscalidad real y municipal en la Mallorca del siglo XIV», *Anuario de Estudios Medievales* 22, 1992, 444-462.

38. P. CATEURA BENNÀSSER, *L'Administració atrapada. Crèdit, finances i adaptacions fiscals al Regne de Mallorca (s. XV)*, Mallorca, El Tall (col·lecció El Tall del Temps Maior,15), 2008.

39. R. SOTO I COMPANYY, «Patrimoni reial i transformacions agràries a Mallorca en el segle XIII», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 555-573.

40. R. URGELL HERNÁNDEZ, «Dinàmica del deute públic a la Universitat de Mallorca en el segle XV», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 675-701.

41. J. LÓPEZ BONET, «El pes impositiu a les acaballes del segle XIV», dins *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, t. I, vol. 4, *El poder real en la Corona de Aragón*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1996, 113-129.

42. M. À. CASASNOVAS CAMPS, «El real patrimonio en Menorca durante la segunda mitad del s. XVI», dins *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, t. I, vol. 4, *El poder real en la Corona de Aragón*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1996, 39-49.

gonesa i dels seus canvis durant el segle XIV.⁴³ És interessant donar importància a la manera com els municipis van rebre la gestió de determinats tributs gràcies a la cessió del sobirà. Esteban Sarasa va elaborar un article sobre la gestió del patrimoni reial en les terres aragoneses⁴⁴ en què explicava que l'administració d'aquest patrimoni va evolucionar des d'un sistema pràcticament feudal fins a una professionalització al segle XV. Per acabar, cito Máximo Diago Hernando, qui va publicar un article en què parlava de l'evolució del sistema financer del municipi de Calatayud entre la segona meitat del segle XIII i els inicis del segle XV.⁴⁵ Gràcies a aquesta aportació ens permet veure aquesta temàtica des de la realitat dels municipis.

Des d'un punt de vista més genèric, voldria destacar altres treballs importants elaborats en l'àmbit hispànic. En primer lloc, hem detindré en el regne de Castella i destaco la important aportació del professor Ladero Quesada abans esmentada. La seua aportació dibuixa l'evolució de la hisenda castellana durant tota la baixa edat mitjana. Tracta les regalies, les alcabales, el funcionament de la fiscalitat, els oficials fiscals, l'organització territorial, etc., així com la relació amb altres tipus de fiscalitats com l'eclesiàstica i la municipal, amb les quals les compara. Algunes de les conclusions de l'esmentat especialista quedaren explicades en l'article publicat en un col·loqui sobre fiscalitat.⁴⁶ En aquest article relata com el municipi va assumir càrregues fiscals més elevades, però també més autonomia fiscal, fins a convertir-se en un agent de la monarquia en aquestes tasques. Juntament amb Ladero, hi ha dos autors més que són rellevants: Denis Menjot y Antonio Collantes de Terán. Tots dos publicaren conjuntament un article sobre el naixement de la fiscalitat municipal castellana⁴⁷ i explicaren com es van constituir i regularitzar els sistemes financers dels consells municipals. Per fer aquesta tasca posaren els exemples de les ciutats de València i Sevilla. Cadascun d'ells, per separat, ha publicat diversos estudis sobre aquests municipis, la seua fiscalitat municipal, els seus elements i l'oligarquia local que la utilitzava per a traure'n un profit econòmic.⁴⁸

43. M. I. FALCÓN PÉREZ, «El sistema fiscal de los municipios aragoneses», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 191-218.

44. E. SARASA SÁNCHEZ, «La incidencia del patrimonio real en el tejido social aragonés durante la Baja Edad Media», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 349-365.

45. M. DIAGO HERNANDO, «Haciendas municipales en el Reino de Aragón durante el s. XIV. El caso de Calatayud y su comunidad de aldeas», dins D. MENJOT i M. SÁNCHEZ (ed.), *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, Casa de Velázquez, 2006, 335-357.

46. M. A. LADERO QUESADA, «La Corona de Castilla y la fiscalidad municipal en la Baja Edad Media», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 89-123.

47. D. MENJOT i A. COLLANTES DE TERÁN, «La génesis de la fiscalidad municipal en Castilla: primeros enfoques», *Revista d'Història Medieval* 7, 1996, 53-80.

48. D. MENJOT, *Fiscalidad y sociedad. Los murcianos y el impuesto en la baja edad media*, Múrcia, Academia Alfonso X el Sabio, 1986; A. COLLANTES DE TERÁN, «La incidencia de la fis-

Finalment, vull destacar algunes obres sobre la gestió de la fiscalitat baixmedieval en els àmbits del regne de Navarra i del País Basc. Pel que fa al primer, destaco l'article de Juan Carrasco en què parla de la gènesi de la hisenda en aquests espais a mitjans del segle XI, i la seua organització final en el quatre-cents.⁴⁹ L'autor explica quin és el paper de la monarquia i de les oligarquies urbanes al llarg del temps. Per la seua banda, per aclarir qüestions de fiscalitat al País Basc, disposem de l'obra d'Ernesto García Fernández, qui explica que la fiscalitat en aquests espais es va desenvolupar durant el quatre-cents per tal de servir a les peticions monetàries del rei.⁵⁰ Per aquest motiu, els municipis s'organitzaren fins tenir una hisenda consolidada que fera front a les seues despeses i a les del sobirà.

És necessari fer una contextualització històrica del memorial de 1426 per tal de comprendre millor els motius de la monarquia per a elaborar documents d'aquest tipus. Per això és imprescindible fer una parada en la crisi del segle XIV.⁵¹ Aquest període de dificultats i inestabilitat tingué una gran influència sobre la fiscalitat d'aquell moment.

La crisi es va caracteritzar per un bon nombre d'episodis bèl·lics que obligaren els reis a buscar fonts d'ingressos amb què finançar els seus projectes militars. Entre aquests projectes, he de destacar l'atac contra el sultanat de Tlemcen (1314-1316); les tasques militars derivades de l'expansió mediterrània, composta per la conquesta de Sardenya (1323-1324), la guerra contra Gènova⁵² (dècada de 1330) i la conquesta del Rosselló⁵³ (1344); l'expedició a Granada (1329); La conquesta de Mallorca (1342)

calidad real en la hacienda municipal de Sevilla», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 145-155.

49. J. CARRASCO PÉREZ, «Fiscalidad real y urbana: una aproximación al régimen tributario y a la organización financiera en las “buenas villas” del reino de Navarra (siglos XIII-XV)», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 157-189.

50. E. GARCÍA FERNÁNDEZ, «Génesis y desarrollo de la fiscalidad concejil en el País Vasco durante la Edad Media (1140-1550)», *Revista d'Història Medieval* 7, 1996, 81-114.

51. W. ULLMANN, *Principios de gobierno y política en la Edad Media*, Madrid, Revista de Occidente (Biblioteca de Política y Sociología), 1971; J. STRAYER, *Sobre los orígenes medievales del Estado moderno*, Barcelona, Ariel, 1981; M. TURULL RUBINAT, «La formació del poder polític als segles XII-XV i els orígens medievals de l'Estat. Història política i història del dret: bibliografia recent en llengua francesa (1984-1994)», *Anuario de Estudios Medievales* 25/2, 1995, 761-812; VALERO OLMOS, «Reorganización administrativa y evolución económica...», 295-305; M. A. LADERO QUESADA, «Fiscalidad regia y génesis del Estado en la Corona de Castilla (1252-1504)», *Espacio, Tiempo y Forma* III, 4, 1991, 95-136; M. A. LADERO QUESADA, «La hacienda real castellana», *Revista de Estudios Alfonsíes* 3, 2002-2003, 191-250; MIRA JÓDAR, «Administrar los drets...»; A. J. MIRA JÓDAR, «Del rey al municipio. Las transferencias fiscales en el país valenciano bajomedieval (siglos XIII-XV)», dins *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, t. I, vol. 4, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1996, 167-175; SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «Corts, parlaments y fiscalidad...».

52. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, «La fiscalidad real en Cataluña...», 361.

53. D. MENJOT i M. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Fiscalidad de Estado y fiscalidad municipal en los reinos hispánicos medievales*, Madrid, Casa de Velázquez, 2006, 248-249; MIRA JÓDAR i VICIANO, «Las bases fiscales de un estado bajomedieval...», 515-534.

i la guerra de la Unió (1374-1348). L'enfrontament militar més rellevant de mitjans del tres-cents fou la guerra dels dos Peres⁵⁴ (1356-1369), entre la Corona d'Aragó i el regne de Castella. Finalment, destaco la gran ferida demogràfica provocada per l'epidèmia de la pesta negra que va afectar el País Valencià el 1348 i que ho faria en el futur amb nous brots.⁵⁵ El problema principal d'aquesta malaltia era la gran quantitat de baixes que, fins i tot, arribava a paralitzar el sistema productiu.

Davant d'aquesta greu situació, els monarques van prendre una difícil decisió: alienar part del seu patrimoni⁵⁶ a favor de la noblesa, església o ciutats per a poder afrontar les grans despeses que suposaven totes aquestes empreses.

La situació va arribar al seu punt límit en els moments finals del tres-cents. Va ser així com el monarca Martí I decidí convertir-se en un dels primers impulsors d'una política de recuperació de patrimoni reial. Aquesta política⁵⁷ es fonamentà en diferents punts, un dels quals era la confecció de memorials amb l'objectiu de recuperar el reial patrimoni. En aquesta tasca, la Corona va rebre l'ajuda de l'oficina de la Batllia General. Mitjançant aquests catàlegs es feia una recerca del patrimoni alienat per conèixer si aquestes alienacions tenien un caràcter temporal o perpetu i si podien ser restituïdes pel recurs del dret o de compra.⁵⁸

La situació va haver de fer front a noves dificultats que afectaren el regne de València i la Corona d'Aragó durant el segle xv. Aquest context històric va provocar que aquella política no pogués ser aplicada en tot moment. El primer d'aquests problemes fou la inestabilitat que va aportar a la Corona la mort sense descendència de Martí I l'Humà, junt amb el conflicte de successió consegüent. La segona va ser la política d'expansió mediterrània d'Alfons V el Magnànim (1416-1458), de la qual destaco dos punts clau: la campanya contra Sardenya (1420-1421) i el projecte de la conquesta del regne de Nàpols (1432-1442). Finalment, és rellevant la guerra que va esclatar contra el regne de Castella entre 1429 i 1430. Per aquest motiu, la ciutat de València, i la resta de municipis del regne, van acabar introduïts en una gran espiral d'endeutament, cedint una bona quantitat de préstecs al monarca, d'entre els quals destaco els atorgats per València ciutat i el cabildo catedralici del mateix municipi.⁵⁹

54. MUÑOZ POMER, «La oferta de las Cortes de Valencia...», 155-166.

55. J. SOBREQUÉS CALLICÓ, «La Peste Negra en la península ibérica», *Anuario de Estudios Medievales* 7, 1970-1971, 67-102; A. RUBIO VELA, «Las epidemias de peste en la ciudad de Valencia durante el siglo XV», *Estudis Castellonencs*, 6, 1994-1995, 1179-1222; A. RUBIO VELA, «La població de Valencia en la Baja Edad Media», *Hispania. Revista Española de Historia* 190, 1995, 495-525.

56. M. T. FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionalns en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», dins *Anuario de Estudios Medievales* 7, 1970-1971, 359-363.

57. E. MAINE BURGUETE, «Martín I y la recuperación del patrimonio real en Aragón», dins *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, t. I, vol. 4, *El poder real en la Corona de Aragón*, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1996, 151-163.

58. M. T. FERRER I MALLOL, «Les recopilacions documentals dels arxivers del rei per a la recuperació del Patrimoni reial», dins *Los cimientos del Estado en la Edad Media*, Alacant, Universitat d'Alacant, 2004, 13-39.

59. F. SEVILLANO COLOM, *Préstamos de la ciudad de Valencia a los reyes Alfonso V y Juan II*, València, Institución Alfonso el Magnánimo, 1951; KÜCHLER, *Les finances de la Corona d'Aragó...*, 334-467.

Per tots aquests motius, però sobretot per la difícil situació política i fiscal que van trobar els reis de la dinastia Trastàmara, aquests monarques decidiren impulsar una política de sanejament de la hisenda i de recuperació patrimonial.⁶⁰ Juntament amb això és destacable la voluntat de perfeccionament d'institucions polítiques, sobretot d'aquelles que tenien un clar contingut fiscal. Aquestes modificacions aproparen la confederació de regnes de la Corona d'Aragó cap a l'Estat modern, marcant així clarament el trànsit de l'edat mitjana a la moderna.⁶¹

En aquesta política de recuperació de patrimoni reial i sanejament fiscal s'ubica la confecció de memorials com ara el de 1426. Aquest tipus de documents ofereixen una voluntat de controlar el reial patrimoni, comptabilitzar els béns que produeixen i anotar la part d'aquest patrimoni que es troba alienada, amb la pretensió de recuperar-la quan la situació fora propícia.

4. El memorial de 1426

En el gran fons Reial Cancelleria de l'Arxiu del Regne de València hi ha un lliçall numerat amb el 725 i titulat *Memorial de las rentas del rey en el reino de Valencia*, datat el 1426. Aquest inventari fou elaborat amb les dades de la Batllia General de València i les d'altres batllies locals, juntament amb les de la Batllia General de València del·là Xixona, amb referències cronològiques dels anys 1424, 1425 i 1426. Les batllies que s'hi troben són: la ciutat de València, Xàtiva, Morella, Xixona i Ibi, Alzira, Cullera, Castelló de la Plana, Borriana, Vila-real, Onda, Vilafamés, Morvedre (Sagunt), Ontinyent i Biar, Penàguila, Guadalest, Castalla, Madrona, Matadà, Bocairent i Alfofara, Castellfabib, Ademuç, Alpont, Lliria, Fradell, Sant Mateu, Silla, Museros, Sueca, Torrent, Xèrica, Enguera, Elda i Asp, Bunyol, Capdet i Vall d'Uixó. Junt amb aquestes hi apareixen formant part de la Batllia General del regne de València del·là Xixona: Oriola, Guardamar i Alacant.

El memorial està ben estructurat, ja que s'hi tracten per separat totes les batllies, desgranant els béns que posseeixen i indicant la seua quantitat final. Juntament amb això, hi apareixen les quantitats amb els paràgrafs a les quals són relatives. Això mateix es fa perquè en la part inferior de cadascun dels fulls apareix la suma de totes les quantitats que hi apareixen. Finalitzen amb la suma que aporta cada batllia local al conjunt del regne.

A l'hora d'elaborar aquest treball, he utilitzat, com a paradigma, introduint-hi algunes variacions, l'article publicat el 1992 per Enric Guinot en la revista *Anuario*

60. J. VICENS VIVES, *Els trastàmars*, Barcelona, Vicens Vives, 1961; VALERO OLMOS, «Reorganización administrativa y evolución económica...», 295-305.

61. A. J. MIRA JÓDAR i P. VICIANO, «La construcción d'un sistema fiscal. Municipis i impost al País Valencià (segles XIII-XIV)», *Revista d'Història Medieval* 7, 1996, 135-148; J. V. GARCÍA MARSILLA i J. SÁIZ SERRANO, «De la peita al censal. Finanzas municipales y clases dirigentes en la Valencia de los siglos XIV y XV», dins M. SÁNCHEZ i A. FURIÓ (ed.), *Col·loqui Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat mitjana*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 307-334; FURIÓ, «Estructures fiscals, pressió...», 495-525.

*de Estudios Medievales*⁶² que tractava sobre un altre memorial molt similar datat el 1412. De fet, de la comparació d'ambdós documents es deriva l'evolució i la situació del tresor reial en els inicis del quatre-cents.

En el memorial de 1426 apareixen diferents béns, rendes i impostos,⁶³ etc., que considero que podrien organitzar-se en els blocs següents: les rendes fixes i directes (configurades pel grup peita i cena); els tributs derivats de la producció agrària,⁶⁴ ramadera, pesquera, etc., és a dir, el terç delme amb totes les seues variants; els aranzels relacionats amb les transaccions comercials; les rendes derivades de les multes; els tributs aportats per les diverses moreries del regne de València; i, finalment, els censos satisfets per la gestió de monopolis o establiments que eren propietat de la Corona.

L'objectiu serà analitzar cadascuna de les batllies, fent una parada en aquelles que tinguin més rellevància; sumant les aportacions dels grups que he enumerat n'obtindrè percentatges i faré una valoració econòmica de cada població. Finalment, sumaré tots els ingressos i indicaré la importància relativa de cada municipi en el conjunt del regne. Al mateix temps, faré una valoració de les càrregues que tinguin més representativitat. Després valoraré les despeses més importants per al regne de València.

La capital del regne, la ciutat de València,⁶⁵ és el centre indiscutible del territori valencià. La seua importància sobre la resta de les poblacions s'evidencia, entre altres factors, per les rendes que se n'obtenen, el total de les quals és de 252.042 sous i 9 diners.⁶⁶

La citada xifra mostra clarament la rellevància de la principal ciutat del regne, sobretot quan veiem l'aportació de les altres batllies. No obstant això, la natura de les rendes de València és diferent a la dels altres espais. A València, els aranzels comercials (peatge, leuda de Tortosa, dret de faixcar, coses vedades, el vintè, els tres diners per lliura i el dret dels damnificats) suposen uns 140.853 sous, cosa que concentra un percentatge del 55,8% del total. Els impostos sobre l'activitat agrària, ramadera i pesquera, que poden fluctuar en funció de la collita o producció anual (terç del delme del pa i vi de l'horta de València, terç del delme de la hortalissa, terç del delme del carnatge, quinta del peix de l'albufera, terç del delme del peix de la mar), sumen una quantitat de 22.226 sous, això és, un 8,9%. Els establiments productius que són de propietat reial i que se solen cedir sota un cens anual o plurianual (l'almodí, la gabella de la sal, els banys propers a la moreria, l'alfòndec, el camp major dels tiradors, les tendes del mercat, les tendes unides a l'alfòndec, la tenda

62. E. GUINOT, «El Patrimonio reial al País Valencià a inicis del segle XV», *Anuario de Estudios Medievales* 22, 1992, 581-639.

63. MIRA JÓDAR, «Administrar los drets...», 1997, 527-553; KÜCHLER, *Les finances de la Corona d'Aragó...*

64. C. LÓPEZ RODRÍGUEZ, «Producción agraria y renta feudal en Valencia (1380-1480)», dins E. SERRANO i E. SARASA, *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica (ss. XII-XIX)*, 1993, vol. 3, 547-578.

65. GARCÍA MARSILLA, «La génesis de la fiscalidad...».

66. Arxiu del Regne de València (ARV), Reial Cancelleria, 725, f. 1r-5v.

que es troba en el grau del mar, la seca reial i altres censals menors, és a dir, petits establiments, terres o tendes de les quals les rendes disposen un volum reduït) impliquen uns 14.654 sous i 9 diners, un 5,7%. La moreria (juntament amb les heretats dels mudèjars que recauen en el sobirà) aporta a les arques reials uns 3.336 sous, un 1,3%. Els drets derivats de l'activitat jurídica del rei: resoldre els plets, administrar perdons i absolucions, concedir cartes per a demanar almoïna, jutjar els sarraïns, tant per a la comunitat cristiana com per a la mudèjar, sumen uns 69.591 sous (27,8%). Els lluïsmes i fadigues suposen 1.382 sous (0,5%), encara que aquesta quantitat està relacionada amb la compravenda d'immobles. És cridanera la falta de rendes fixes: cena d'absència i peita, ja que aquestes eren bàsiques en la major part de les batllies valencianes.

Si valorem aquestes xifres, esbrinarem que l'economia valenciana es fonamenta en un comerç ampli i variat del qual es deriven una bona quantitat d'aranzels que indiquen una intensa activitat comercial a la capital del regne. Després, apareixen els ingressos derivats de l'activitat jurídica que pertany al monarca, i a una distància considerable hi ha la suma fluctuant del rendiment agrari (en què apareixen diferents terços delmes que graven la producció de cereals, vi i hortalisses), ramader i pesquer; la suma dels establiments concedits per cens, la de la moreria i, finalment, els diners recaptats mitjançant lluïsmes i fadigues. Junta-ment amb tot això, hi ha una sèrie de béns alienats que –considero– el rei pretenia recuperar per compra o mitjançant acords després de la mort del propietari. Aquests béns són els següents: la gabella de la sal i el quint del peix que posseïa la reina Violant, els banys propers a la moreria (sota el domini de Just de Miravet per donació del rei Pere IV) i un grup dels censals. En aquest punt, em refereixo a censos emfitèutics sota els quals es trobaven alguns establiments immobles, els quals estaven assignats a la capella del palau reial de València des que Pere IV els hi entregà el 1340.⁶⁷

Les rendes de València a inicis del quatre-cents, el segle d'or valencià, tenen unes característiques concretes: les rendes fixes són irrellevants. Són les rendes derivades de l'activitat mercantil, de multes i processos jurídics les que aporten grans quantitats monetàries a València. Això vol dir que aquestes xifres poden variar segons les característiques i esdeveniments ocorreguts en cada any. Tot això indica que València és un centre polític i econòmic de primer ordre que viu bolcat a la Mediterrània.

En les dades que aporta Guinot en l'article esmentat, observo xifres paregudes: els aranzels comercials suposen un 45% de les rendes; les multes i els diners derivats de l'activitat jurisdiccional consisteixen en 84.077 sous, un 33% del total de les rendes. La resta dels valors són similars, ja que només hi ha petites variacions amb comparació amb el memorial de 1426. La xifra total d'ingressos de València per a aquell any fou de 277.718 sous, és a dir, 25.676 sous més que en l'inventari que presento.⁶⁸

67. GUINOT, «El Patrimoni reial al País Valencià...», 588-589.

68. GUINOT, «El Patrimoni reial al País Valencià...», 587-589.

Aquestes dades presentades han de ser relacionades amb la demografia de l'època per tal de comprendre millor la fiscalitat. Les obres clàssiques són les de Roca Traver⁶⁹ i Pérez Puchal.⁷⁰ Aquestes dades van ser reinterpretaes per historiadors com Álvaro Santamaría⁷¹ i Rubio Vela⁷² i, finalment, aquesta informació va ser relacionada amb l'univers de la fiscalitat per part dels autors que ja hem detallat, como ara Antoni Furió,⁷³ Mira Jódar,⁷⁴ García Marsilla⁷⁵ i Pau Viciano,⁷⁶ per posar-ne alguns exemples. He utilitzat aquests autors per tal d'oferir una jerarquia demogràfica del regne i la xarxa de poblament del país.

En el cas de València es tracta del centre més populós del regne i per això absorbeix la major part del pes fiscal que, com s'ha mostrat, grava sobretot l'activitat comercial. La capital disposava d'una població de 8.000 veïns en el primer quart del segle XV, és a dir, poc més d'un terç de la població total del regne. Aquesta xifra, multiplicada pels indicadors demogràfics més utilitzats, ofereix una població que se situaria entre els 32.000 i els 36.000 habitants, població que va arribar als 40.000 habitants fins que, en la meitat de la centúria, els problemes derivats de la pesta negra farien que minvés. València era el centre de la jerarquia demogràfica i estenia la seua influència a tota la zona de l'horta i la ribera. D'aquesta població s'obtenia un 39% dels ingressos reials el 1412 i el 60% el 1426. Això és una prova clara del creixement fiscal i demogràfic de València.

En la taula 1 exposo una comparativa sobre València per tal d'observar les dades gràficament.

Xàtiva és la segona ciutat en importància del regne de València, després de la capital. Les rendes netes que s'hi obtenen suposen una xifra final de 31.514 sous i 3 diners.⁷⁷

L'economia de Xàtiva es caracteritza per unes rendes fixes importants, no obstant això, he trobat a faltar la cena d'absència. Malgrat aquesta qüestió, la important peita de Xàtiva suposa uns 8.000 sous, xifra que es tradueix en un 16% del total. Pel que fa al grup de les rendes variables destaco la gran importància del terç delme, en totes les seues variants, que gravava l'hortalissa, el cereal, la ramaderia, l'oli, el vi i la fulla de morera, suposa uns 10.465 sous (20%).

69. F. ROCA TRAVER, «Cuestiones de demografía medieval», *Hispania* XIII, 1950, 3-32.

70. P. PÉREZ PUCHAL, «La población del País Valenciano hasta la época estadística», *Cuadernos de Geografía* 10, 1972, 1-30.

71. A. SANTAMARÍA, «La demografía en el contexto de Valencia. Siglo XV», *Medievalia* 10, 1992, 363-386.

72. A. RUBIO VELA, «Sobre la población de Valencia en el Cuatrocientos (notas demográficas)», *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* LVI, 1980, 158-170; RUBIO VELA, «La población de Valencia...».

73. FURIÓ, *El camperolat valencià...*; FURIÓ, «La génesis de la fiscalitat...».

74. MIRA JÓDAR, «Administrar los drets...»; MIRA i VICIANO, «Las bases fiscales de un estado bajomedieval...»; MIRA JÓDAR, *Entre la renta y el impuesto...*

75. GARCÍA MARSILLA, «La génesis de la fiscalidad...».

76. VICIANO NAVARRO, *Els cofres del rei...*

77. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 6r-10v.

Alguns drets relacionats amb el comerç, el transport i l'elaboració de productes (dret del marxam del paper, aquest és únic a la zona i grava la producció papera de Xàtiva, i dret de la taula del pes reial) sumen una quantitat de 5.530 sous (11%), d'entre els quals són destacables els 5.400 sous del dret de la taula del pes reial. En la suma aportada pels monopolis, és a dir, els establiments productius (gabella de la sal, almodí i casa del peatge) que són arrendats anualment a particulars és de 7.906 sous (16%), hi destaquem la gabella de la sal, pels 6.000 sous que aporta. Les batllies menors que formen part de Xàtiva aporten uns 7.300 sous (15%), encara que no s'hi especifiquen bé d'on provenen aquests diners, cosa que em fa suposar que és una suma global del recaptat en cadascuna d'aquestes unitats. La moreria de Xàtiva contribueix amb uns 10.638 sous (21%) i, finalment, destaco els ingressos derivats de l'acció jurisdiccional i la imposició de multes: 849 sous (1%).

TAULA 1
Aportació de la batllia de València al conjunt del regne.
Memorials de 1412 i 1426

	<i>València (ciutat)</i>	
	<i>Memorial de 1412</i>	<i>Memorial de 1426</i>
Rendes fixes i directes	2.400 sous	–
Tributs sobre la producció	46.006 sous	22.226 sous
Aranzels comercials	123.456 sous	140.853 sous
Multes	66.567 sous	69.591 sous
Minories etnicoreligioses	25.046 sous	3.336 sous
Censos per monopolis	11.918 sous	14.654 sous i 9 diners
Lluïsmes	2.325 sous	1.382 sous
Total	277.718 sous	252.042 sous i 9 diners

Aquestes xifres revelen que l'economia de Xàtiva es fonamenta en una moreria que li aporta bons ingressos; en una renda fluctuant derivada del terç delme i dels aranzels comercials que suposa quasi una quarta part del total; en una fiscalitat directa que recolza en una poderosa peita, encara que és notable la falta de la cena; en uns monopolis molt actius que disposen quasi el mateix valor que la peita; i, finalment, a bastanta distància, en una fiscalitat derivada de l'activitat judicial. Per això, la imatge que apareix de Xàtiva a inicis del segle XV és la d'una gran urbs valenciana amb una alta producció agrícola i ramadera (com revelen els seus terços delmes); una gran activitat artesanal i comercial; una forta peita; uns monopolis reials que aporten bons diners; unes batllies menors que no són menyspreables; i, per finalitzar, la moreria més poblada i activa de totes les valencianes als inicis d'aquesta centúria. A l'interior de la moreria hi trobem

una activitat artesanal (tintoreries, producció de sabó, cera...) evident, rendes directes com la peita i la cena, drets derivats de la ramaderia, establiments productius arrendats...; comptat i debatut hi ha un alt nivell d'activitat artesanal i ramadera. Aquests són els motius pels quals aquest barri mudèjar era tan important per a la ciutat i per al regne de València.

Les dades per a Xàtiva el 1412 són similars a aquestes: la xifra de la peita és la mateixa, els censals menuts són iguals i la resta de les xifres (l'almodí, la gabella de la sal, el terç delme i les seues variants, etc.) aporten unes quantitats que no es distingeixen gaire de les presentades. És destacable el fet de la desaparició de la cena d'absència en el nostre memorial i que en l'inventari treballat per Guinot no es consignen les despeses, sinó únicament els ingressos. El total aportat per aquesta batllia el 1412 és de 52.416 sous, mentre que el 1426 és de 48.589. Encara que el 1412 les quantitats són lleugerament superiors, l'economia de Xàtiva no ha canviat; en tots dos casos destaquen el terç delme en totes les seues variants, les rendes de la moreria i allò que aporten els monopolis i els aranzels comercials.⁷⁸

En el cas demogràfic de Xàtiva es tracta d'una de les ciutats de més importància del regne, ja que, encara que podem situar-la en una posició mitjana, dins d'aquesta, es troba (juntament amb Morella) a l'avantguarda, perquè supera els 2.500 veïns a inicis del segle XV. Aquesta població era la que alimentava a la batllia local i no va decreixer fortament amb les dificultats de la meitat de segle, ja que va rebre la població damnificada de poblacions veïnes. La població de Xàtiva suposa el 7,4% del total dels ingressos el 1412 i l'11% el 1426.

TAULA 2
Aportació de la batllia de Xàtiva al conjunt del regne.
Memorials de 1412 i 1426

	<i>Xàtiva</i>	
	<i>Memorial de 1412</i>	<i>Memorial de 1426</i>
Rendes fixes i directes	11.330 sous	8.000 sous
Tributs sobre la producció	10.184 sous	10.465 sous
Aranzels comercials	11.551 sous	5.530 sous
Multes	333 sous	849 sous
Minories etnicoreligioses	12.161 sous	10.638 sous
Censos per monopolis	1.251 sous i 7 diners	7.906 sous
Total	52.416 sous	48.589 sous i 3 diners

78. GUINOT, «El Patrimoni reial al País Valencià...», 603-607.

Morella és una de les grans viles del regne de València. Un dels motius de la seua importància es basa en una potent ramaderia, amb una gran quantitat de ramats que pastaven en espais aragonesos i valencians. La rellevància d'aquesta activitat econòmica feu que els ramaders de la zona s'uniren per constituir un lligallo, seguint el model de les associacions ramaderes aragoneses.

Les rendes morellanes ascendien a 37.989 sous i 11 diners.⁷⁹

En analitzar els ingressos de Morella es fa palès que les rendes fixes, representades per peita i cena, tenen una importància cabdal per al patrimoni reial a la zona, ja que ambdues suposaven 17.000 sous (44% del total). Els diners que suposaven les càrregues que gravaven l'activitat de pastura dels ramats, l'anomenat *herbatge*, ascendia a 1.000 sous (2,6%). A partir d'aquest punt, la major part de les rendes reials són arrendades a una única persona, Jaume de Monçó, per la quantitat de 18.380 sous. De segur que entre aquestes rendes es trobaria un terç delme considerable derivat de l'activitat agrària i ramadera, juntament amb una pluralitat d'aranzels comercials i censos per monopolis reials (48%).

Per tot això, considero que la base de la fiscalitat reial a Morella es fonamenta en les rendes directes –la peita i la cena–, junt amb les que es deriven de l'activitat agrària i ramadera. No és possible precisar més, ja que en l'inventari no s'especifica el contingut de les rendes que gestionava Jaume de Monçó.

Quan es comparen aquestes dades amb les del catàleg de béns del tresor reial de 1412,⁸⁰ s'observa que el conjunt de rendes que el 1426 apareixen arrendades a una persona estan totes desglossades el 1412. Aquesta qüestió permet analitzar millor l'economia morellana i el que aquesta vila suposava per a les arques reials. En primer lloc, és destacable un terç delme molt elevat: 21.500 sous. És seguit per les càrregues aportades pels monopolis reials i establiments productius: 3.295 sous. Aquestes dades ofereixen una situació que aproxima més la imatge de Morella, la seua economia i la seua aportació fiscal. Com abans apuntava, es basava en unes rendes fixes (peita i cena), juntament amb un terç delme (en totes les seues variants), molt elevades.

En comparar aquestes dades amb les de 1412 descobrim que els valors de la peita, cena i herbatge són idèntics. La quantitat aportada per les multes és molt similar, encara que la de 1426 és lleugerament major. La diferència principal, com abans he indicat, radica en el fet que en el catàleg de 1426 una bona quantitat de rendes s'arrenden a una persona, mentre que el 1412 venen totes desglossades, i això en facilita l'anàlisi. La suma aportada per la vila morellana el 1412 és de 45.966 sous, i la de 1426 se situa en els 37.989 sous. Hi ha una diferència de més de 7.000 sous que ha d'estar motivada pel gran arrendament de rendes en mans de Jaume de Monçó,⁸¹ el qual pagava una quantitat a la monarquia a canvi de gestionar les rendes.

79. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 11r-11v.

80. GUINOT, «El Patrimoni reial al País Valencià...», 589-592.

81. GUINOT, «El Patrimoni reial al País Valencià...», 589-592.

Com ja he esmentat abans, Morella formava part d'una sèrie de ciutats de gran importància demogràfica dins del regne de València, ja que superava els 2.500 veïns gràcies a la importància de les seves activitats econòmiques. Com en el cas de Xàtiva, no va patir com altres poblacions els efectes negatius de la meitat de la centúria. La seua població suposava el 6,5% dels ingressos el 1412 i el 9% el 1426.

TAULA 3
Aportació de la batllia de Morella al conjunt del regne.
Memorials de 1412 i 1426

	<i>Morella</i>	
	<i>Memorial de 1412</i>	<i>Memorial de 1426</i>
Rendes fixes i directes	19.671 sous	17.000 sous
Tributs sobre la producció	22.500 sous	1.000 sous
Aranzels comercials	300 sous	–
Multes	200 sous	309 sous i 11 diners
Minories etnicoreligioses	–	–
Censos per monopolis	3.295 sous	18.680 sous
Total	45.966 sous	37.989 sous i 11 diners

Alzira era una altra de les viles de més importància a l'interior del regne. Les seues rendes ofereixen una xifra final de 20.082 sous i 2 diners.⁸²

Les rendes reials d'Alzira se sustenten en un quantió de terç delme. Aquest és variable segons la producció de cereals, vi i oli. Suposa un 37% del total. El segueix una renda fixa en què, encara que trobem a faltar la cena, és rellevant la peita, que ocupa un 33%. Darrere d'aquestes dues aportacions en les quals es fonamenten les rendes reials d'Alzira, són destacables els monopolis i establiments productius, propietat de la monarquia, cedits amb un cens concret, que representen un 15%. A continuació, però a més distància, hi ha un aranzel comercial, el dret de la taula del pes reial (10%), les multes (3,5%) i, finalment, la moreria (1,5%). Això vol dir que bona part de la fiscalitat reial d'Alzira es basa en les càrregues que varien en funció de la producció, les transaccions comercials o les multes, que representaven poc més d'un 50%. Per una altra banda hi ha les rendes fixes, representades per la peita i els monopolis, que suposaven un 48%. Finalment, apareixen les reduïdes sumes que aportava la moreria. Això significa que Alzira disposava tant d'una forta producció agrària com d'un bon nombre de monopolis reials, així com d'una forta peita, que eren la base de la seua aportació a les arques reials i, en part, de la seua economia. A Alzira hi ha un dualisme

82. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 12v-13v.

o, si es vol, un equilibri entre les rendes que es consideren fixes i les que es consideren fluctuants.

Les dades que ofereix el memorial de 1412 són més riques i inclouen una quantitat més elevada d'impostos, com els de l'alfòndec, banys, morabatí, forns i carnisseries cristianes. A més mostra un catàleg d'establiments que conformen els censals menuts (tendes, carnisseries, molins, cases, parcel·les de terra, forns, etc.). En tots dos casos el valor de la peita és el mateix, els manca la cena, el valor del peatge ha augmentat molt el 1426, mentre que la gabella de la sal ha baixat en 1.500 sous.

Els ingressos recaptats el 1426 puguen a 20.812 sous i 2 diners, mentre que catorze anys abans la xifra era de 28.051 sous.⁸³ Això significa que a la batllia d'Alzira hi va haver una caiguda d'ingressos. Considero que la causa en va ser la falta d'una sèrie d'impostos que el rei va cedir i ja no formaven part del seu patrimoni.

Alzira era una població de gran rellevància al regne, de les que podríem anomenar mitjanes, és a dir, les que superaven els 1.000 veïns. De fet, Alzira superava els 1.500 veïns, de manera que era una de les localitats més poblades durant la primera meitat del segle XV, no obstant això va patir els efectes negatius de la meitat de la centúria. La població d'Alzira suposava el 3,9% dels ingressos el 1412 i el 4,9% el 1426.

TAULA 4
Aportació de la batllia d'Alzira al conjunt del regne.
Memorials de 1412 i 1426

	<i>Alzira</i>	
	<i>Memorial de 1412</i>	<i>Memorial de 1426</i>
Rendes fixes i directes	7.550 sous	7.000 sous
Tributs sobre la producció	14.800 sous	7.666 sous i 8 diners
Aranzels comercials	1.300 sous	1.890 sous
Multes	–	746 sous i 2 diners
Minories etnicoreligioses	290 sous	316 sous i 2 diners
Censos per monopolis	4.159 sous	3.192 sous i 8 diners
Total	28.051 sous	20.812 sous i 2 diners

Sagunt (Morvedre) era una de les viles més importants del regne valencià. En realitat, juntament amb les ja analitzades Morella, Xàtiva i Alzira (i el binomi del sud Oriola-Alacant) conformen el conjunt de les localitats més rellevants de tota aquesta monarquia. Les rendes de Sagunt arriben als 24.485 sous i 8 diners.⁸⁴

83. GUINOT, «El Patrimoni reial al País Valencià...», 600-602.

84. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 18r-21r.

Les rendes reials, i part de l'economia d'aquesta població, descansen majoritàriament en l'arrendament anual per l'explotació de monopolis reials, els quals suposen una quantitat de 8.848 sous (36%). Si ho observem amb una mica més de profunditat, descobrirem la importància bàsica dels molins, pels quals es pagava un arrendament al rei molt alt: 4.539 sous. Aquesta xifra, que no apareix en cap altra població, indica de forma clara l'existència d'una activitat relativa al gra (moltura i coccio) i un arrendament que es renovava anualment i que possibilitava quantitats elevades. Fins a sis forns comptabilitzo a Sagunt, amb un valor de 2.166 sous. Darrere d'aquest gran percentatge hi ha les rendes sobre la producció agrària, ramadera, pesquera, etc., és a dir, el terç delme⁸⁵ en totes les seues variants, i, concretament a Sagunt, n'hi ha moltes: el que grava la producció del cereal, el vi i l'oli; el que se centra en la ramaderia; en les hortalisses; en productes bàsics utilitzats en l'artesania (com lli i cànem); en les fruites (com les figues); en altres aliments (garrofes); i en les plantes utilitzades amb finalitats artesanals o industrials (algar). Aquestes rendes sobre la producció equivalien a 7.461 sous i 7 diners (30,5%). L'apartat següent el representaven les rendes fixes i directes, el binomi peita-cena, que reuneix 2.700 sous; el percentatge d'aquestes rendes és de l'11%. Pel que fa als aranzels comercials, únicament destaco el dret del peatge, ja que representa un 10%. Els barris que alberguen les minories religioses segregades de la comunitat cristiana –jueria i moreria– disposen del 9,5% del total mitjançant els 2.310 sous que aporten. En aquest apartat destaca el dret del besant, que era un impost de capitació atorgat per les llars mudèjars. Així, doncs, a Sagunt ens indiquen quina era la xifra exacta pagada per cada foc musulmà (casat poblat): 6 sous i 8 diners. Si tenim en compte que a la vila hi havia un total de 24 cases, s'obté la xifra de 160 sous que reflecteix el memorial. Finalment, hi apareixen els esdeveniments, que representen el menor dels percentatges, amb un 3%.

Les xifres citades anteriorment indiquen que la fiscalitat reial de Sagunt descansava sobre l'arrendament per la gestió de monopolis reials i sobre les rendes derivades de la productivitat. Juntament amb això es poden destacar les activitats ramaderes (a causa del terç delme del carnatge), les pesqueres (terç delme del peix) i d'altres d'artesanals i de cultiu de plantes hortofructícoles (terç delme de l'hortalissa, lli, cànem, figues, garrofes i algar). S'observa que en un segon terme destaquen les rendes fixes i d'allò que aportaven els barris jueu i musulmà. És rellevant la xifra del peatge, qüestió que indica que el trànsit de persones i el tràfic de productes que hi ha a Sagunt és important. Finalment, hi apareixen les rendes derivades de l'aplicació de la justícia.

Quan valoro les dades que ofereix E. Guinot, considero que hi ha diverses similituds: el valor de la cena és el mateix, els censals menuts baixen 50 sous, el valor de l'almodí cau en 100 sous, el banyes en 70, el forns augmenten la seua aportació en més de 200 sous, l'escrivania eleva els ingressos en 100 sous i els molins en 500. Els canvis més rellevants es constaten en el terç delme, que ha

85. A. SILVESTRE ROMERO, «La gestió directa del terç delme l'any 1441 a la batllia de Morvedre», *Braçal. Revista del Centre d'Estudis del Camp de Morvedre* 37, 2008, 11-20.

patit un augment de 882 sous, i el peatge, que puja més de 1.970 sous. És evident que Sagunt és una vila molt productiva i, com a conseqüència d'això, hi han augmentat el tràfic de mercaderies i el trànsit de persones. No obstant això, la diferència principal es troba en la peita: en el memorial de 1412 és de 10.000 sous; en el de 1426 té el mateix valor, però s'hi indica que el rei Joan I va oferir 8.000 sous a Sagunt, de manera només hi quedaren 2.000 sous. No obstant això, en tots dos casos les rendes es basen en els mateixos punts: un elevat terç delme i els censos pagats pels monopolis reials; ara bé, els 8.000 sous en què es redueixen les rendes fixes el 1426 suposen una pèrdua important. Finalment, les xifres generals: la suma el 1412 és de 28.117 sous i 4 diners, mentre que la de 1426 suposa la quantitat de 24.485 sous i 8 diners. La diferència no és aclaparadora perquè l'espai deixat per la peita és parcialment ocupat per l'augment de monopolis, terç delme i peatge.⁸⁶

La població de Sagunt podria emmarcar-se en el grup de localitats mitjanes, ja que en aquest cas la seua població és de vora 850 veïns, això vol dir que s'apropa als mil focs. La seua activitat econòmica ha quedat palesa per la seua fiscalitat, així com per la seua jueria i moreria. La població de Sagunt aportava el 3,9% de la fiscalitat reial el 1412 i el 5,8% el 1426.

TAULA 5
Aportació de la batllia de Sagunt al conjunt del regne.
Memorials de 1412 i 1426

	<i>Sagunt</i>	
	<i>Memorial de 1412</i>	<i>Memorial de 1426</i>
Rendes fixes i directes	11.567 sous	2.700 sous
Tributs sobre la producció	6.578 sous	7.461 sous i 7 diners
Aranzels comercials	642 sous	2.482 sous i 2 diners
Multes	241 sous	721 sous
Minories etnicoreligioses	–	2.310 sous
Censos per monopolis	9.089 sous i 4 diners	8.848 sous
Total	28.117 sous i 4 diners	24.485 sous i 8 diners

La vila de Lliria va formar part, a la darrerria del segle XIV, d'un conjunt conformat per Lliria, Segorbe, la seua moreria i Xèrica, incloent-hi els llocs que quedaven sota el seu comtat, és a dir, Viver, Caudiel, Toro, Pina, Barraques i Novalitxes. Això amb les aljames de Serra d'Eslida, Castro, Vall d'Uixó, Vall d'Almonesir, Paterna i Benaguasil. Aquesta última incloïa una petita vila cristiana

86. GUINOT, «El Patrimoni reial al País Valencià...», 599-600.

anomenada la Poble de Vallbona. Tots aquests enclavaments formaven part d'un conjunt més gran anomenat Antic Patrimoni. Aquest fou cedit a Martí I quan es va casar amb la comtessa Maria, comtessa de Lluna, el 1372. Amb l'arribada al tron de Martí I (1396), aquestes propietats passaren a considerar-se patrimoni reial i no privatiu d'un membre de la família reial. En el memorial es fa referència a aquest conjunt amb el nom d'Antic Patrimoni i s'hi indica que les rendes que se'n derivaren es van destinar inicialment a pagar deutes contrets, com, per exemple, els 5.000 florins que el monarca va demanar a alguns singulars de Barcelona a causa de les campanyes d'expansió cap a l'illa de Sicília ocorregudes a la dècada de 1420.⁸⁷

La vila de Lliria disposava en el primer quart del segle XV d'una població de vora els 460 veïns, de manera que entenc que es tractava d'una vila més petita i que formava part d'un grup que ja no superava els 500 focs. En aquest cas, la seua evolució va estar perjudicada pel context crític de la meitat del segle XV. Aquesta població suposava l'1,5% dels ingressos reials el 1412 i el 0,14% el 1426.

TAULA 6
Aportació de la batllia de Lliria al conjunt del regne.
Memorials de 1412 i 1426

	<i>Lliria</i>	
	<i>Memorial de 1412</i>	<i>Memorial de 1426</i>
Rendes fixes i directes	3.400 sous	400 sous
Tributs sobre la producció	7.500 sous	
Aranzels comercials	-	-
Multes	-	-
Minories etnicoreligioses	-	-
Censos per monopolis	251 sous	200 sous
Total	11.151 sous	600 sous

A la demarcació de la Batllia dellà Xixona⁸⁸ destaquen les terres d'Oriola i Guardamar. Ofereixen les rendes reials següents a la Corona: 9.761 sous i 7 diners.⁸⁹

Tal com evidencia el document, l'esquema impositiu reial d'aquests llocs és diferent al que existeix al llarg del memorial. La diferència radica en l'absència d'impostos fonamentals com els directes peita i cena i el variable terç delme.

87. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 29r.

88. M. T. FERRER I MALLOL, «La Batllia General de la part del Regne de València dellà Xixona», *Anales de la Universidad de Alicante* 6, 1988, 279-309.

89. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 33r-34r.

Disposa d'un sistema fiscal nou allunyat de les càrregues directes i fixes centrades en l'activitat comercial i productiva. Això és perfectament visible a Oriola, ja que les aportacions bàsiques procedeixen del dret d'almoixerifat,⁹⁰ que gravava els productes comercials que s'introduïen en el territori, i altres drets relacionats amb la ramaderia, com el muntatge. Aquests drets sobre activitats productives prenen un 40,3% del total de les rendes, i en el seu interior destaca el 34% de l'almoixerifat. El segon pilar en què se sustenten les rendes reials prové dels censos pagats per monopolis o establiments reials (salines, pesqueries, diferents possessions que es treballen mitjançant el pagament d'un cens), que suposen un 31%. Les rendes aportades per les corts d'institucions civils, com l'arrendament de les escrivanies públiques de cadascun d'aquests oficis, oferien una bon percentatge del 23%. Finalment, i ja amb una importància menor, estarien els lluïsmes (3,2%) i les multes (2,5%).

La base d'aquestes rendes d'Oriola es troba en fluctuants aranzels comercials i en l'arrendament d'establiments productius que són subhastats i gestionats pel millor postor. Per tant, la diferència amb les localitats ubicades al nord de Xixona és evident. L'única ciutat que podria aproximar-se un poc a aquestes característiques és la capital, València.

La població d'aquest espai oriolà durant el primer quart del segle XV era de 1.000 veïns, aproximadament, de manera que se la podria introduir entre aquelles localitats mitjanes i rellevants, com ara Sagunt i Alzira. Oriola no va patir tant els efectes de les crisis i epidèmies esmentades. La població d'aquest espai suposava l'1,1% de la fiscalitat reial el 1412 i el 6,7% el 1426. Aquest espai és un bon exemple per a indicar que els canvis observats en aquests percentatges entre un memorial i l'altre no es produeixen tant per un canvi demogràfic com per una qüestió econòmica, productiva o per un context històric determinat. És a dir, la població oriolana, encara que el percentatge en la fiscalitat canviï, no va créixer gaire entre 1412 i 1426. Allò que va créixer va ser la seua economia.

Únicament em resta dir que els ingressos de la citada batllia el 1426 eren de 25.282 sous, mentre que les despeses foren de 17.953 sous. Per tant, el resultat final enviat a València era de 7.334 sous.

En l'inventari de 1412 apareixen dades relatives a Oriola i Guardamar. E. Guinot exposa que el sistema fiscal reial es diferencia de la resta del regne valencià per la voluntat castellana de repoblar aquest territori durant el segle XIII. En aquell moment es van concedir una sèrie de franqueses impositives que eren diferents a les de l'espai catalanoaragonès. La situació fiscal de 1412 és força semblant a la de 1426. No obstant això, el 1412 apareix un nombre més elevat de rendes, d'entre les quals destaco les coses vedades, que aporten 88 sous; i les cavalcades en la mar, 1.050 sous. Queda clar que s'arrenden les escrivanies de les corts, i els censos apareixen desglossats: molins, tendes, forns, cases parcel·les de terra i carnisseries. Excepte els lluïsmes i els esdeveniments, totes les rendes augmenten d'alguna ma-

90. F. MATEU I LLOPIS, «El "dret real de almozarif" en la "Batlia general de Oriola y Alacant"», *Anales de la Universidad de Alicante* 4-5, 1986, 313-320.

nera el seu valor: el muntatge, en 251 sous; les pesqueries, en 113; les escrivanies, en 576; però, sobretot, destaca l'almoixerifat, que augmenta el 1426 en 1.890 sous.

Els ingressos de 1412 ascendiren a 8.216 sous,⁹¹ mentre que catorze anys després es va arribar als 9.761 sous. Per tant, en aquesta zona, a causa d'una activitat econòmica més dinàmica i d'una major producció es van elevar les rendes reials, fet que era poc comú en la resta de les viles que eren dellà Xixona.

TAULA 7
Aportació de la batllia d'Oriola i Guardamar al conjunt del regne.
Memorials de 1412 i 1426

<i>Oriola i Guardamar</i>		
	<i>Memorial de 1412</i>	<i>Memorial de 1426</i>
Rendes fixes i directes	–	–
Tributs sobre la producció	–	607 sous i 6 diners
Aranzels comercials	1.523 sous	3.325 sous
Multes	809 sous	245 sous
Minories etnicoreligioses	1.050 sous	–
Censos per monopolis	4.479 sous	5.272 sous
Lluïsmes	365 sous	312 sous i 1 diner
Total	8.216 sous	9.761 sous i 7 diners

En aquest punt, analitzo les despeses que va afrontar la Batllia General del regne. Aquesta disposava del capital aportat per les batllies locals després que haguessin afrontat les seues despeses. A banda d'això, s'encarregava d'un bloc de dispendis més ampli i diversificat que qualsevol altra batllia del regne. Fins i tot, no sols atenia les despeses de la capital, sinó també d'altres de relatives a algunes zones més allunyades del regne. La varietat de despeses assumides per la Batllia General es pot englobar en diferents grups. El primer grup fa referència a la reparació dels castells valencians;⁹² aquesta despesa és la quarta en importància i suposa un 14,2% (16.200 sous) del total, qüestió que clarifica que la necessitat defensiva era una prioritat per al regne de València. La causa d'això era la tensió contínua, els atacs ràpids i, en ocasions, guerres organitzades que existien entre la Corona d'Aragó, les terres castellanès i el regne nassarita de Granada.

El segon grup s'ocupa de la retribució dels oficials reials. Aquest apartat era el més quantiós dels exposats en el memorial: 34.600 sous⁹³ (30,3%).

91. GUINOT, «El Patrimoni reial al País Valencià...», 612-614.

92. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 37r.

93. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 37v-38r.

El tercer grup ofereix una llista de pagaments perpetus.⁹⁴ Ocupa la tercera posició, amb un 20% del total (22.802 sous). La major part d'aquests pagaments eren concedits a eclesiàstics, d'entre els quals destaca el del majoral del lloc de Quart, síndic i procurador de l'abat del convent del monestir de Poblet, qui rebia 9.500 sous que provenien dels drets de la taula del pes reial.

El quart grup se centra en els violaris,⁹⁵ pensions vitalícies concretes pel monarca per les quals quedava obligat a pagar a una persona una suma anual al llarg de la seua vida. Ocupen la penúltima posició dels dispendis, amb un modest 4,2% (4.900 sous).

El quint grup eren les provisions reials,⁹⁶ això és, sumes atorgades voluntàriament pel sobirà a certs oficials per tal que pogueren fer satisfactòriament una tasca concreta. Tenien la quinta plaça en importància i suposaven 9.440 sous (8,3%).

El sisè i últim grup inclou les diferents despeses de Batllia que s'anomenaven *missions*.⁹⁷ Aquest apartat, que ocupa la segona posició, el componen una sèrie de dispendis variats invertits en reformes d'edificis de la monarquia o en regalies. Sumaven 25.139 sous (22,2%).

Abans de finalitzar aquest epígraf es consignen una sèrie de despeses de la cort de Governació.⁹⁸ Aquestes despeses ocupen l'última posició, amb un modest 0,8% del total dels desemborsaments.

El muntant final de les despeses és de 114.010 sous.

TAULA 8
Despeses de la Batllia General del regne de València. Memorial de 1426

	<i>Despeses</i>
Salaris dels oficials reials	34.600 sous (30,3%)
Missions	25.139 sous (22,2%)
Pagaments perpetus	22.802 sous (20%)
Reparació d'edificis defensius	16.200 sous (14,2%)
Provisions reials	9.440 sous (8,3%)
Violaris i pensions vitalícies	4.900 sous (4,2%)
Despeses de la cort de Governació	929 sous (0,8%)
Total despeses 1426	114.010 sous
(Total despeses 1412)	(501.970 sous)

94. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 38v-39r.

95. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 39v.

96. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 40v.

97. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 42r.

98. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 43r.

Per finalitzar, el memorial fa un recompte del recaptat batllia per batllia, però indicant-hi la resta que suposen les despeses, amb l'objectiu d'arribar als ingressos nets el 1426. La suma total dels ingressos és de 483.963 sous i 2 diners, si a aquesta quantitat li restem la de les despeses, 114.010 sous, obtenim un resultat final de 369.953 i 2 diners.⁹⁹

Pel que fa al catàleg de 1412, la xifra bruta d'ingressos és de 704.691 sous i 8 diners.¹⁰⁰ Si a aquesta xifra li restem les despeses ens queden 501.970 sous, és a dir, hi ha una diferència de poc més de 200.000 sous, que és una quantitat rellevant.

Les causes d'això són les següents: en les batllies coincidents en ambdós memorials, normalment, les quantitats de 1412 són més elevades; el exemples d'això estan a València (25.676 sous més), Alzira (7.239), Sagunt (3.669), Morella (7.977), Lliria (10.551), Xèrica (26.616), etc. Amb algunes excepcions sobre aquest cas com Xixona, Biar i la Batllia General del regne de València dellà Xixona.

Un altre motiu és la pèrdua de poblacions que aportaven sumes a la Batllia General, com eren el cas de Segorbe, Paterna, Benaguasil i la Pobla de Vallbona. De fet, aquest conjunt, juntament amb Lliria i Xèrica, constituïen l'Antic Patrimoni, que produeix una caiguda de 126.209 sous. De manera relacionada amb aquestes poblacions hi havia quatre aljames musulmanes que formaven part d'aquest conjunt i que ja no apareixen en el memorial de 1426, com són la Serra d'Eslida, la Vall d'Almonesir, Castro i Fondeguala, les quals suposen la manca de 60.650 sous.

Ací exposo un quadre comparatiu sobre aquestes xifres.

TAULA 9
Recompte de la recaptació per batllies. Memorials de 1412 i 1426

<i>Batllia</i>	<i>Memorial de 1412</i>	<i>Memorial de 1426</i>
València	277.718 sous	252.042 sous i 9 diners
Xàtiva	52.416 sous	48.589 sous i 3 diners
Morella	45.966 sous	37.989 sous i 11 diners
Xixona i Ibi	1.720 sous	2.788 sous i 10 diners
Alzira	28.051 sous	20.812 sous i 2 diners
Cullera	3.570 sous	545 sous i 1 diner
Castelló de la Plana	17.750 sous	14.811 sous i 11 diners
Borriana	6.968 sous	5.790 sous
Vila-real	5.124 sous	4.787 sous i 2 diners
Onda	–	400 sous

99. ARV, Reial Cancelleria, 725, f. 44r-47r.

100. GUINOT, «El Patrimoni reial al País Valencià...», 631.

<i>Batllia</i>	<i>Memorial de 1412</i>	<i>Memorial de 1426</i>
Vilafameç	–	150 sous
Sagunt	28.117 sous i 4 diners	24.485 sous i 8 diners
Ontinyent i Biar	11.677 sous	10.947 sous i 10 diners
Penàguila	3.289 sous i 8 diners	2.344 sous i 2 diners
Corbera	–	9.010 sous
Matada	–	4.105 sous
Bocairent i Alfofara	–	3.018 sous i 6 diners
Castellfabib	2.086 sous	1.995 sous
Ademuç	1.309 sous	400 sous
Alpont	5.644 sous i 8 diners	4.930 sous
Llíria	11.151 sous	600 sous
Xèrica	42.026 sous	15.410 sous
Segorbe	18.293 sous	–
Paterna	35.899 sous	–
Benaguasil	27.457 sous	–
La Pobla de Vallbona	7.393 sous	–
Fradell	–	200 sous
Sant Mateu	–	700 sous
Silla	–	150 sous
Museros	–	300 sous
Sueca	–	300 sous
Torrent	–	150 sous
Caudete	–	4.249 sous
Vall d'Uixó	21.500 sous	2.200 sous
Serra d'Eslida	23.500 sous	–
Vall d'Almonesir	14.550 sous	–
Castro i Fondeguala	3.300 sous	–
Oriola i Guardamar	8.216 sous	9.761 sous i 7 diners
Total	704.691 sous i 8 diners	483.963 sous i 2 diners

5. Conclusions

El patrimoni reial valencià es nodreix de variades aportacions, d'entre les quals cal destacar, en primer lloc, les ofertes per la capital, València. En segon lloc, tenen rellevància les atorgades pels municipis principals del regne: Xàtiva, Morella, Sagunt, Alzira i Oriola-Alacant. Les rendes més importants són, per un costat, els aranzels comercials i els esdeveniments cobrats a València i, per l'altre, el conjunt fix peita-cena i el fluctuant terç delme, citats en la major part de les poblacions de les terres valencianes. De tot això, se'n deriven una sèrie de batllies locals que disposen d'unes característiques fiscals que es repeteixen. Una banda, està el de les grans urbs comercials que es basa en taxes mercantils i multes judicials. En aquest apartat, destaca en gran manera València capital, seguida d'Oriola i Alacant. A continuació, hi ha un altre tipus, que és el més repetit a les viles del regne valencià. L'apreciem a Xixona, Ibi, Vila-real, Ontinyent, Biar, Penàguila, Bocairent, Alfofara i Alpont. Segons aquest, hi ha un substancial terç delme capaç d'ocupar entre un terç i la meitat de la totalitat de les rendes reials, i el segueixen unes importants rendes fixes: el conjunt peita-cena, que suposaria un altre terç, i, finalment, amb quantitats inferiors, apareixen els censos pagats per la gestió de monopolis i establiments reials (molins, forns, carnisseries, pescateries, banys...), junt amb petites xifres que representen els esdeveniments o altres ingressos variats. Aquest funcionament és el més comú. No obstant això, hi ha variants en què les rendes fixes i directes adquireixen més rellevància que el terç delme, com és el cas de Castelló, Borriana i Corbera. Finalment, hi ha altres batllies en què es disposa d'un únic o d'escassos impostos per a recaptar. És a dir, gestionaven les seues rendes com consideraven convenient. No obstant això, des de la monarquia, ocasionalment, es recuperava una part d'aquests ingressos (els quals considerava alienats), i es desviaven en benefici de la Corona. En aquesta situació es troben Onda, Ademuç, Fradell, Sant Mateu, Silla, Museros i Torrent.

Per finalitzar, únicament resta indicar, com ja deia a l'inici, que el volum del patrimoni reial era un indicador fidel del poder de què disposava un sobirà, per això, a la primera del segle XV la dinastia Trastàmara, amb la voluntat de perfeccionar la política del regne, i apropant-se amb això al concepte d'Estat modern, va plantejar la recuperació i el manteniment dels dominis naturals de la Corona. Com a conseqüència d'aquesta voluntat van nàixer documents com el de 1426, amb el qual es tractava de comptabilitzar el patrimoni de la monarquia amb la finalitat de controlar el conjunt del tresor, recuperar l'alienat, mantenir-lo i seguir fent-lo productiu. No obstant aquesta voluntat teòrica, el patrimoni dels monarques valencians es tornà dèbil el 1426 respecte d'altres temps passats. Aquesta situació era deguda a les despeses que suposava la política expansiva que plantejava el Magnànim a Itàlia (campanya cap a Sardenya de 1420-1421), la celebració de cerimònies relacionades amb membres de la família reial, les despeses que provocaven abastir la capital valenciana i el conjunt del regne, entre altres dispendis regulars. Tot això va ocasionar pèrdues i cessions del patrimoni reial que quedaren reflectides en l'inventari. Aquesta situació permet observar que el con-

junt del patrimoni reial es va afeblir des de la meitat del segle XIV fins a 1426. De fet, si es trobaren nous memorials posteriors, observariem que noves dificultats, com la guerra contra Castella (1429-1430) i la conquesta del regne de Nàpols (1432-1442), colpegen les propietats del sobirà. No obstant això, el patrimoni reial en el segle XV ja no era el recurs primer a què recorria el monarca, sinó que preferia obtenir uns diners més ràpids mitjançant peticions de subsidis a Corts, a la ciutat de València o a prestadors. A causa d'aquesta situació va començar a generalitzar-se el recurs al deute públic i al censal. Per tant, el patrimoni reial constituïa, al llarg del segle XV, un recurs de la monarquia que li servia, bàsicament, per a la reparació d'edificis defensius i salaris d'oficials. Pel que fa als préstecs adquirits o per a garantir pagaments a prestadors, solia necessitar sumes ràpides i no podia esperar que els seus funcionaris reuniren les quantitats necessàries, per això les demanava de manera ràpida a les Corts o les ciutats del regne. Aquesta relació fiscal entre el rei i les Corts és una altra mostra de la política pactista, perquè manifesta la importància del regne valencià en la política dissenyada pels monarques de la Corona d'Aragó.